

Gerard Bieniek

Notarialne poświadczenie dziedziczenia

Uwagi wstępne

Z dniem 2 października 2008 r. wchodzi w życie ustawa z dnia 24 sierpnia 2007 r. o zmianie ustawy – Prawo o notariacie oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 181, poz. 1287). Rozszerza ona katalog czynności notarialnych, o których stanowi art. 79 pr. o not. o trzy nowe czynności, tj.:

- sporządzanie aktów poświadczenia dziedziczenia (art. 95a-95p pr. o not.),
- otwarcie i ogłoszenie testamentu (art. 649 § 1 k.p.c.),
- wydanie zaświadczenia wykonawcy testamentu (art. 665 k.p.c.).

Wprawdzie ostatnich dwóch czynności nie wyprowadza się do katalogu zawartego w art. 79 pr. o not., ale objęte są one treścią art. 79 pkt 9 – „sporządza inne czynności wynikające z odrębnych przepisów”.

Niewątpliwie poświadczenie dziedziczenia ma szczególne znaczenie dla praktyki notarialnej i tej czynności poświęcone będą dalsze uwagi.

I. Zakres stosowania przepisów o poświadczeniu dziedziczenia

1. Zakres stosowania instytucji poświadczenia dziedziczenia budził wątpliwości w toku dyskusji nad projektem. Podnoszono, że uzasadnione byłoby ograniczenie stosowania przepisów o poświadczeniu do dziedziczenia

czenia ustawowego¹. Tych obaw nie podzielił jednak ustawodawca, przyjmując w art. 95n pr. o not., że notariusz sporządza akt poświadczenia dziedziczenia ustawowego lub testamentowego, z wyłączeniem dziedziczenia na podstawie testamentów szczególnych. Oznacza to, że notariusz sporządza akt poświadczenia w odniesieniu do:

- dziedziczenia ustawowego,
- dziedziczenia testamentowego na podstawie testamentu notarialnego, holograficznego i alograficznego.

Uzasadnione jest więc skrótove przypomnienie reguł dziedziczenia ustawowego oraz zasad obowiązujących przy sporządzaniu testamentu holograficznego i alograficznego oraz notarialnego.

Dziedziczenie ustawowe

2. Zgodnie z art. 931 § 1 k.c. w pierwszej kolejności powołane są do spadku z ustawy dzieci spadkodawcy i jego małżonek. W odniesieniu do dzieci spadkodawcy wykazanie tej okoliczności musi nastąpić za pomocą aktu urodzenia, który dołącza się do protokołu dziedziczenia. W przypadku gdy nastąpiło zaprzeczenie macierzyństwa, zaprzeczenie ojcostwa, unieważnienie uznania dziecka, sądowe ustalenie ojcostwa lub macierzyństwa prawomocnym orzeczeniem sądowym, to należy pamiętać, że orzeczenia te wywołują skutek wsteczny, co oznacza, że dana osoba nie dochodzi do spadku. Jeżeli te orzeczenia zapadły po wydaniu poświadczenia, to w rachubę wchodzi art. 679 § 4 k.p.c., jeżeli zaś sprawy są w toku, to notariusz odmawia sporządzenia poświadczenia (art. 95e § 1 pr. o not.). Bez znaczenia jest, czy chodzi o dziecko spadkodawcy z małżeństwa, czy pozamałżeńskie. Na równi z dziećmi biologicznymi traktuje się dzieci przysposobione, z tym że należy rozróżnić przysposobienie pełne (art. 936 k.c.) i niepełne (art. 937 k.c.). Przy pełnym przysposobieniu należy traktować przysposobionego jak dziecko biologiczne, co wyłącza jego dziedziczenie po rodzicach naturalnych. Jeżeli przysposobił tylko jeden z małżonków, to przysposobiony nie będzie dziedziczył po drugim małżonku. Jeżeli zaś małżonek przysposobił dziecko drugiego, to ustają więzy między nim a tym z rodziców, które nie jest małżonkiem

---

¹ K. Grzybczyk, M. Szpunar, *Notarialne poświadczenie dziedziczenia jako alternatywny sposób stwierdzenia prawa do dziedziczenia*, Rejent 2006, nr 2, s. 44 i nast.

przysposabiającego. Przy przysposobieniu niepełnym ograniczone są skutki do relacji przysposabiający – przysposobiony, co oznacza, że przysposobiony dziedziczy po przysposabiającym, a nie dziedziczy po jego krewnych, natomiast dziedziczy po rodzicach naturalnych. Należy też zwrócić uwagę, że orzeczenie o rozwiązaniu przysposobienia wywołuje skutek *ex nunc*.

W razie śmierci dziecka dziedziczą jego wnuki, prawnuki. Na równi ze śmiercią dziecka traktuje się uznanie za niegodnego, odrzucenie spadku, umowę zrzeczenia się dziedziczenia.

W odniesieniu do małżonka spadkodawcy należy pamiętać, że nie dziedziczy „były małżonek”. Chodzi więc o rozwód, unieważnienie małżeństwa, orzeczenie o nieistnieniu małżeństwa, orzeczenie separacji (art. 935¹ k.c.). Należy też zwrócić uwagę na art. 940 k.c.

Wysokość udziałów dzieci i małżonka określa art. 931 § 1 k.c.

W drugiej kolejności dziedziczą z ustawy: małżonek, rodzice i rodzeństwo (art. 932, 933 i 934 k.c.), przy czym udział małżonka określono sztywno na połowę spadku (art. 932 § 2 k.c.). Jeżeli brak zstępnych, rodziców, rodzeństwa (zstępnych rodzeństwa), to dziedziczy w całości małżonek; jeżeli brak zstępnych i małżonka, to dziedziczą rodzice i rodzeństwo, których udziały należy obliczać według art. 933 i 934 k.c. W ostatniej kolejności powołani są do spadku gmina lub Skarb Państwa (art. 935 § 3 k.c.), z tym że w tym przypadku – zgodnie z art. 95e § 2 pkt 3 pr. o not. – notariusz odmawia sporządzenia aktu poświadczenia.

Dziedziczenie na podstawie testamentu holograficznego

3. Formą testamentu zwykłego jest testament własnoręczny (holograficzny). Zgodnie z art. 949 k.c. musi on spełniać następujące wymagania:

- własnoręcznie spisana treść testamentu;
- podpisanie pisma przez spadkodawcę,
- zaopatrzenie pisma datą.

Sporządzenie poświadczenia dziedziczenia może być dokonane na podstawie testamentu własnoręcznego. Notariusz musi więc ocenić, czy przedłożony dokument spełnia ww. wymagania. Z tego względu warto zwrócić uwagę na następujące okoliczności.

Wymaganiu własnoręcznego sporządzenia treści testamentu nie odpowiada testament spisany na maszynie z podpisem notarialnie poświadczono-

nym². Jeżeli spadkodawca jest kaleką i posługuje się protezą, to sporządzony przez niego testament odpowiada tym wymaganiom. Testament własnoręczny może być sporządzony wierszem, może być sporządzony w języku obcym znanym spadkodawcy, może być sporządzony w formie stenogramu (ale nie szyfrem). Nie spełnia wymagań testament sporządzony pismem Braila. Jeżeli testament sporządzony jest pismem ręcznym, lecz całkowicie nieczytelny, to jest on bezskuteczny. Nie ma znaczenia, na jakim materiale utrwalone jest pismo testatora. Może być sporządzone na kilku kartkach, o ile istnieje między nimi więź materialna (numeracja, dalszy ciąg zdania, ten sam papier), może być rozpoczęty na kartce, a skończony na kopercie. W uchwale z dnia 28 kwietnia 1973 r., III CZP 78/72³ Sąd Najwyższy przyjął, że „ważny jest testament własnoręczny zawarty w liście spadkodawcy skierowanym do spadkobiercy, podpisany w sposób określający jedynie stosunek rodzinny spadkodawcy do spadkobiercy, jeżeli okoliczności nie nasuwają wątpliwości co do powagi i zamiaru takiego rozrządzenia”.

Podpis testamentu własnoręcznego jest jego nieodzownym elementem.

Podpis – to imię i nazwisko. Może być ograniczony do nazwiska, jeżeli nazwisko jest dwuczłonowe, wystarczy jeden człon. Może być pseudonim, jeżeli spadkodawca stale go używał w obrocie prawnym. Podpis musi być ręczny, nie wystarcza faksymile, nie wystarcza parafa. Skrót nazwiska musi być na tyle dokładny, aby każdy, kto znał spadkodawcę, mógł go odczytać (uchwała SN z 28 kwietnia 1973 r., III CZP 78/72)⁴. Sąd Najwyższy w uchwale z dnia 13 kwietnia 1960 r., 3 Co 8/60⁵, dopuścił możliwość podpisania testamentu własnoręcznego imieniem spadkodawcy (sprawa jest wątpliwa).

W uchwale 7 sędziów SN z dnia 5 czerwca 1992 r., III CZP 41/92⁶ przyjęto, że „podpis spadkodawcy w testamencie własnoręcznym powinien być pod rygorem nieważności złożony pod pismem zawierającym rozrządzenie na wypadek śmierci. W razie zamieszczenia podpisu w innym

---

² Postanowienie SN z dnia 2 kwietnia 1998 r., I CKN 10/98 (niepubl.).

³ OSNC 1973, nr 12, poz. 207.

⁴ Tamże.

⁵ OSNC 1961, nr 1, poz. 22.

⁶ OSNC 1992, nr 9, poz. 147.

miejscu testament jest ważny tylko wówczas, gdy związek podpisu z treścią rozrządzenia jest oczywisty”.

Zaopatrzenie testamentu własnoręcznego datą jest potrzebne dla ustalenia zdolności testowania i kolejności testamentów. Data musi być prawdziwa, w przeciwnym razie trzeba testament traktować jako niedatowany. Data oznacza wskazanie dnia, miesiąca i roku. Oznaczenie godziny jest istotne tylko wtedy, gdy w tym samym dniu sporządzono kilka testamentów. Data może być określona opisowo, np. w moje 70-te urodziny. Brak daty nie pociąga za sobą nieważności testamentu własnoręcznego, jeżeli nie wywołuje wątpliwości co do zdolności testowania, treści testamentu lub wzajemnego stosunku kilku testamentów (art. 949 § 2 k.c.).

W uchwale z dnia 23 października 1992 r., III CZP 90/92⁷ przyjęto, że „brak daty na testamencie własnoręcznym pociąga za sobą nieważność tylko wtedy, gdy postępowanie sądowe nie doprowadzi do usunięcia wątpliwości, o których mowa w art. 949 § 2 k.c.”. Można więc mieć wątpliwości, czy w takiej sytuacji byłoby dopuszczalne poświadczenie dziedziczenia. Jeżeli istnieje zgoda wszystkich – co jest warunkiem *sine qua non* i notariusz nie ma żadnych wątpliwości, to nie można wykluczyć wydania poświadczenia.

Dodać należy, że przekreślenia i dopiski mogą być dokonywane przed podpisaniem, zaś po podpisaniu, o ile testator opatruje je datą. W przeciwnym razie są one nieważne.

Dziedziczenie na podstawie testamentu alograficznego

4. Testament alograficzny ma moc dokumentu urzędowego. Nie jest takim testamentem dokument zatytułowany „testament”, spisany na maszynie, podpisany przez testatora, którego podpis potwierdza sekretarz gminy. Osoby upoważnione do przyjęcia oświadczenia wymienia art. 951 k.c. Rola tej osoby jest zbliżona do notariusza. Oświadczenie musi być złożone ustnie; nie może być tak, że sporządza się projekt testamentu, osoba urzędowa go odczytuje, a testator uznaje go za swoją ostateczną wolę. Osoba urzędowa i świadkowie muszą być obecni cały czas. Nieważny

---

⁷ OSNC 1993, nr 1-2, poz. 4.

jest testament, jeżeli osoba urzędowa była obecna tylko przy odczytywaniu testamentu.

Protokół może spisać osoba urzędowa, świadek lub osoba trzecia. Protokolant nie musi być obecny przy składaniu oświadczenia woli, spisuje to, co dyktuje mu osoba urzędowa. Protokół może być spisany ręcznie lub maszynowo, data musi być pełna i prawdziwa. Protokół ma być odczytany, ale brak wzmianki o odczytaniu nie ma wpływu na ważność testamentu.

Testament notarialny

5. Testament notarialny jest rodzajem testamentu zwykłego. Sporządzenie testamentu w formie aktu notarialnego ma istotne zalety:

- zapewnia w stopniu wyższym niż inne formy zgodność treści rozrządzeń z rzeczywistą wolą;
- istnieje gwarancja, że sporządzono go zgodnie z ustawą;
- pozostawienie oryginału u notariusza chroni go przed zmianą i sfałszowaniem;
- obecność notariusza chroni testatora przed niepożądanym wpływem osób trzecich;
- testament notarialny ma moc dokumentu urzędowego.

Wymagania obowiązujące przy sporządzeniu testamentu w formie aktu notarialnego wynikają z art. 79-95 pr. o not. Na szczególną uwagę zasługują tu:

- stwierdzenie tożsamości i zdolności testowania (art. 85 i 86 pr. o not.);
- stwierdzenie woli testowania;
- stwierdzenie, że testator rozumie treść testamentu i czy jest to zgodne z jego wolą;

Przyjmuje się, że każde naruszenie przepisów prawa o notariacie przy sporządzaniu testamentu powoduje jego nieważność. W uchwale z dnia 19 lipca 2001 r., III CZP 36/01⁸ Sąd Najwyższy, odnosząc się do tego stanowiska, stwierdził, że rozstrzygnięcie tego problemu jest niezmiernie trudne na gruncie obowiązującego stanu prawnego. Jak bowiem trafnie

---

⁸ OSNC 2002, nr 1, poz. 7.

wskazano w literaturze, ustawa z dnia 14 lutego 1991 r. nie zawiera wyraźnego określenia, jakie skutki pociąga za sobą niezachowanie przesłanek formalnych aktu notarialnego. Artykuł 2 § 2 pr. o not. stanowi jedynie, że czynności notarialne dokonane przez notariusza zgodnie z prawem mają charakter dokumentu urzędowego. Wnioskowanie *a contrario* prowadziłyby do wniosku, że czynności (a więc także akt notarialny) dokonane niezgodnie z prawem są takiego charakteru pozbawione. Idąc dalej tym tokiem rozumowania, trzeba by konsekwentnie przyjąć, że każde naruszenie przepisów odnoszących się do trybu dokonywania czynności notarialnych (art. 85-90 pr. o not.) oraz aktu notarialnego (art. 91-95) pociąga za sobą pozbawienie sporządzonego dokumentu charakteru dokumentu urzędowego.

Wspomniane wyżej trudności mają swoje źródło w obowiązującym stanie prawnym. Prawo o notariacie nie zawiera odpowiednika art. 88 rozporządzenia Prezydenta RP z dnia 27 października 1933 r. – Prawo o notariacie, który wyraźnie stanowił, że akt sporządzony z naruszeniem przepisów art. 65, 70, 71, 72, 75, 78 i 84 nie ma mocy dokumentu publicznego. Warto zauważyć, że sankcja w postaci pozbawienia charakteru dokumentu publicznego (obecnie urzędowego) występowała w sytuacjach następujących: dokonanie przez notariusza czynności dotyczących określonych podmiotów (art. 65), brak dwóch świadków przy dokonywaniu czynności przez osobę nieumiejącą lub niemogącą pisać, niewidomą, głuchą, niemą lub głuchoniemą (art. 70), pełnienie roli świadka przez osobę, której ustawa zabraniała nim być (art. 71), naruszenie trybu zapoznania się z treścią sporządzonego dokumentu przez osobę głuchą lub głuchoniemą (art. 72), naruszenie wymagań dotyczących złożenia tuszowego odcisku palca przez osobę nieumiejącą lub niemogącą pisać (art. 75), naruszenie wymagań dotyczących sposobu spisywania, daty itp. elementów aktu (art. 78) dotyczących naruszenia wymagań odnoszących się do koniecznych elementów aktu (art. 84).

Oczywiście, treść nieobowiązujących przepisów może jedynie stanowić pewną wskazówkę, które z wymagań formalnych aktu notarialnego mogą być traktowane jako mające najistotniejsze znaczenie, stanowiąc jego „elementy konstytutywne”. Trzeba jednak mieć na względzie, że treść obowiązujących przepisów prawa o notariacie stanowi słabą podstawę dla dokonywania podziałów w obrębie wymagań przewidzianych

ustawą. Warto także zauważyć, że nawet zwolennicy dokonywania takich podziałów wskazują, iż każde uchybienie wymaganiami zawartym w prawie o notariacie powinno, co do zasady, pociągać za sobą utratę przez sporządzony dokument charakteru dokumentu urzędowego.

W sentencji uchwały Sąd Najwyższy przyjął natomiast, że nieważny jest testament osoby głuchej lub głuchoniemej, jeżeli w treści sporządzonego przez notariusza dokumentu brak wzmianki o dopełnieniu przez niego obowiązku przekonania się, iż treść czynności jest dokładnie znana i rozumiała dla testatora.

6. Podstawową kwestią przy sporządzaniu i odwołaniu każdego testamentu jest istnienie zdolności testowania, rozumianej jako wycinek zdolności do czynności prawnych. Art. 944 § 1 k.c. wymaga dla dokonania tej czynności pełnej zdolności do czynności prawnych, co wiąże się z pełnoletnością (także uzyskaną przez zawarcie związku małżeńskiego) oraz ubezwłasnowolnieniem. Zdolności testowania nie wyłącza choroba psychiczna. Sąd Najwyższy w orzeczeniu z dnia 30 kwietnia 1976 r., III CKN 25/76⁹ przyjął, że samo stwierdzenie u spadkodawcy choroby psychicznej nie powoduje automatycznie nieważności testamentu; konieczne jest ustalenie, czy testator działał z rozeznaniem. Choroba psychiczna może być przyczyną ubezwłasnowolnienia. Jeżeli wszczęto postępowanie o ubezwłasnowolnienie i ustanowiono doradcę tymczasowego dla osoby, która ma być ubezwłasnowolniona, to osoba ta nie ma zdolności do testowania. Z drugiej strony choroba psychiczna może powodować stan wyłączający świadome albo swobodne powzięcie decyzji. Jeżeli taki stan zaistnieje, to stosownie do art. 945 § 1 pkt 1 k.c. testament jest nieważny.

Zdolność testowania ocenia się na chwilę sporządzenia testamentu. Późniejsza utrata tej zdolności, np. przez ubezwłasnowolnienie, nie wpływa na ważność rozrządzeń testamentowych. Istotna jest także wola testowania, czyli istnienia zamiaru wywołania skutków prawnych. Jeżeli takiego zamiaru nie ma, to czynność sporządzenia testamentu w ogóle nie została dokonana.

---

⁹ OSPiKA 1977, nr 4, poz. 78.

Wady oświadczenia woli przy sporządzaniu testamentu zostały uregulowane odmiennie niż w przepisach ogólnych prawa cywilnego. Do wad oświadczenia woli, które mogą wystąpić przy sporządzaniu testamentu, nie znajdują zastosowania art. 82-88 k.c. Wady te reguluje samodzielnie art. 945 k.c. Wśród nich nie ma w ogóle wady w postaci pozorności, która występuje tylko przy umowach.

Zgodnie z art. 945 § 1 pkt 1 k.c. testament jest nieważny, jeżeli został sporządzony w stanie wyłączającym świadome lub swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Przyczyną zaistnienia takiego stanu mogą być: choroba psychiczna, niedorozwój umysłowy, upojenie alkoholowe, narkotyki, niepoczytalność z powodu wysokiej gorączki, hipnoza itp. Uznać należy, że oświadczenie woli testatora jest świadome, jeżeli w czasie sporządzania testamentu nie występują żadne zaburzenia świadomości, a testator zdaje sobie sprawę, że sporządza testament. Swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli ma miejsce wówczas, gdy testator nie kieruje się motywami lub pobudkami o charakterze chorobliwym, np. urojenia czy stany lękowe. W orzeczeniu z dnia 23 lipca 1982 r., III CRN 159/82¹⁰ Sąd Najwyższy stwierdził, że przekonanie przesłuchanego w charakterze świadka notariusza co do stanu poczytalności spadkodawcy w chwili sporządzania testamentu nie jest dla sądu wiążące. Wartość tego dowodu polega na tym, że składający zeznania jest osobą godną zaufania jako osoba postronna i urzędowa, ale zeznania tego świadka podlegają ogólnym zasadom co do ich oceny.

Testament jest nieważny także wówczas, gdy został sporządzony pod wpływem błędu uzasadniającego przypuszczenie, że gdyby spadkodawca nie działał pod wpływem błędu, nie sporządziłby testamentu tej treści (art. 945 § 1 pkt 2 k.c.). Błąd nie musi być istotny i nie musi dotyczyć treści czynności prawnej (w przeciwieństwie do art. 84 k.c.). Doniosłość prawna błędu polega na tym, że gdyby testator nie działał pod wpływem błędu, to nie sporządziłby testamentu tej treści.

W końcu nieważny jest testament sporządzony pod wpływem groźby. Chodzi przy tym o każdą groźbę, nie tylko groźbę poważną. Nie jest też ważne, od kogo groźba pochodzi oraz czy dotyczy majątku, czy osoby (art. 945 § 1 pkt 3 k.c.).

---

¹⁰ OSNC 1983, nr 4, poz. 57.

Te same wady oświadczenia woli są aktualne przy odwołaniu testamentu. Wady oświadczenia woli mogą przy tym dotyczyć całości lub części testamentu.

7. Zasadą jest, że testament może być sporządzony w języku, który zna spadkodawca. Przy sporządzaniu testamentu notarialnego należy zwrócić uwagę na art. 87 § 1 pkt 1 i art. 2 § 3 pr. o not.

8. Stosownie do art. 84 pr. o not. notariuszowi nie wolno dokonywać czynności notarialnych, które dotyczą: samego notariusza, jego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej bez ograniczenia stopnia, a w linii bocznej krewnych i powinowatych do trzeciego stopnia włącznie, osób związanych z notariuszem z tytułu przysposobienia, opieki, kurateli lub będących w bliskim z nim stosunku.

9. Śmierć testatora w czasie składania ustnego oświadczenia woli powoduje, że testament notarialny nie zostaje sporządzony. Podobnie należy ocenić sytuację, gdy śmierć testatora nastąpiła po ustnym oświadczeniu, a przed sporządzeniem aktu notarialnego. Jeśli natomiast śmierć spadkodawcy nastąpiła po sporządzeniu aktu, a przed jego podpisaniem, to notariusz powinien postąpić zgodnie z art. 87 § 2 pr. o not.

10. Jeżeli testator sporządził kilka testamentów w różnych datach i różnej treści, to należy zastosować art. 947 k.c. Stosownie do tego przepisu, jeżeli spadkodawca sporządził nowy testament, nie zaznaczając w nim, że poprzedni odwołuje, odwołaniu ulegają tylko te postanowienia poprzedniego testamentu, których nie można pogodzić z treścią nowego testamentu. Jeśli spadkodawca w jednej dacie sporządził kilka testamentów o treści, która da się pogodzić, to są one ważne i wywołują skutki prawne, w przypadku zaś treści niedającej się pogodzić – wszystkie testamety są bezskuteczne. Wreszcie w przypadku sporządzenia w różnych datach kilku testamentów tej samej treści są one ważne.

11. Gdy chodzi o treść testamentu, to podstawowe znaczenie ma swoboda testowania, przez którą należy rozumieć zakres uprawnień pozwalających spadkodawcy dysponować swoim majątkiem na wypadek śmierci. Swobodę testowania można ujmować w:

– płaszczyźnie podmiotowej – jako możliwość powołania do spadku dowolnej osoby (art. 959 k.c.);

– płaszczyźnie przedmiotowej – jako możliwość rozrządzenia majątkiem w całości lub w części.

Spadkodawca może w testamencie rozrządzić całością spadku na rzecz dowolnej osoby, bowiem interes osób najbliższych chroni instytucja zachowku. Jeżeli w testamencie powołuje osobę do części spadku, to powinien to uczynić w postaci ułamka. W orzeczeniu z dnia 8 września 1975 r.¹¹ Sąd Najwyższy przyjął, że dziedziczenie testamentowe w sytuacji, gdy spadkodawca dokonał rozrządzeń tylko częścią spadku, może dotyczyć tylko ułamkowej części spadku. Jeżeli w testamencie przeznaczono na rzecz określonych spadkobierców wskazane przedmioty majątkowe, to albo w rachubę wchodzi zapis (art. 968 § 1 k.c.) albo powołanie do spadku (art. 961 k.c.).

Ograniczenia swobody testowania mogą wynikać zarówno z przepisów ogólnych, jak i z przepisów prawa spadkowego. Jeżeli chodzi o przepisy ogólne, to w rachubę wchodzi art. 58 k.c., np. dokonanie zapisu pod warunkiem sprzecznym z ustawą (np. popełnienia przestępstwa). Ograniczenia swobody testowania wynikające z prawa spadkowego są następujące:

– z art. 923 § 1 k.c. wynika, że nie jest możliwe wyłączenie uprawnień małżonka i innych osób bliskich spadkodawcy, które mieszkały z nim do chwili jego śmierci do korzystania w ciągu 3 miesięcy z mieszkania i urządzenia domowego;

– z art. 927 k.c. wynika, że do spadku nie może być powołana osoba fizyczna nieżyjąca (za wyjątkiem nasciturusa) lub osoba prawna nieistniejąca (za wyjątkiem fundacji ustawionej w testamencie);

– z art. 962 k.c. wynika, że nie może być powołania do spadku pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu;

– z art. 964 k.c. wynika zakaz stosowania podstawienia powierniczego;

– z art. 968 k.c. wynika, że nie może być zastosowany zapis o skutkach rzeczowych.

---

¹¹ OSNC 1976, nr 9, poz. 200.

Z dniem 1 października 1990 r. uchylono art. 1065 k.c. dotyczący ograniczeń dziedziczenia testamentowego gospodarstw rolnych.

12. Nie budzi wątpliwości, że dopuszczalne jest sporządzenie testamentu negatywnego, w którym jedynie wyłącza się od dziedziczenia jednego lub kilku spadkobierców ustawowych. W uchwale z dnia 10 kwietnia 1975 r., III CZP 14/75¹² Sąd Najwyższy jednoznacznie stwierdził, że przepisy kodeksu cywilnego nie wykluczają możliwości wyłączenia spadkobiercy ustawowego od dziedziczenia (testament negatywny), przy czym wyłączenie od dziedziczenia nie pozbawia takiego spadkobiercy prawa do zachowku. Nie ma przeszkód prawnych, aby w treści testamentu nie powołano spadkobiercy, ale zawarto inne rozrządzenia majątkowe i niemajątkowe, np. ustanowiono tylko zapis albo ustanowiono tylko wykonawcę testamentu, który został sporządzony wcześniej i zawiera rozrządzenia majątkiem.

13. Powołanie jako spadkobiercy osoby fizycznej wymaga z reguły wskazania imienia i nazwiska, zaś osoby prawnej – jej nazwy. Możliwe jest też określenie spadkobiercy w ten sposób, że jego identyfikacja nie budzi żadnych wątpliwości, np. mój najstarszy syn, jedyna siostra itp. W postanowieniu z dnia 13 czerwca 2001 r., II CKN 543/00¹³ Sąd Najwyższy przyjął, że określenie osoby spadkobiercy w drodze wykładni testamentu jest możliwe wtedy, gdy w testamencie zawarto jednoznaczne kryteria, pozwalające ustalić wolę spadkobiercy w sposób niebudzący wątpliwości. Z kolei w postanowieniu z dnia 12 października 2001 r., V CKN 503/00¹⁴ przyjęto, że jeżeli w dokumencie stwierdzającym treść testamentu nie wskazano osoby spadkobiercy, nie jest dopuszczalne ustalenie tej osoby w postępowaniu o stwierdzenie nabycia spadku. Spadkodawca nie może upoważnić osoby trzeciej do wskazania spadkobiercy.

14. Spadkodawca może przeznaczyć oznaczonej osobie poszczególne przedmioty majątkowe. Art. 961 zd. 1 k.c. stwierdza, że jeżeli wyczerpują one prawie cały spadek, osobę tę poczytuje się w razie wątpliwości nie

---

¹² OSNC 1976, nr 2, poz. 28.

¹³ OSNC 2002, nr 1, poz. 14.

¹⁴ OSP 2002, nr 11, poz. 141.

za zapisobiercę, lecz za spadkobiercę powołanego do całego spadku. Nie można jednak wykluczyć przypadku, gdy w sytuacji przeznaczenia określonych przedmiotów wyczerpujących prawie cały spadek oznaczonej osobie, spadkodawca powoła nadto spadkobiercę. Wówczas nie ma wątpliwości, że osobę tę uznaje się za spadkobiercę.

Ocena, czy przedmioty przeznaczone określonej osobie wyczerpują prawie cały spadek, jest subiektywną oceną testatora i to w chwili sporządzania testamentu.

Jeżeli testator powołał do spadku kilka osób, to powinien określić udziały, wszakże ich brak nie oznacza nieważności lub bezskuteczności testamentu. Trzeba tu wyróżnić następujące przypadki.

Po pierwsze, jeżeli testator powołał do spadku kilka osób i nie zawarł w testamencie dalszych wskazówek, to zgodnie z art. 960 k.c. dziedziczą oni w częściach równych. Należy zauważyć, że zasada wyrażona w art. 960 k.c. znajduje zastosowanie także wówczas, gdy spadkobiercy powołani w testamencie dziedziczą według ustawy w innych udziałach. Reguła z art. 960 k.c. znajduje zastosowanie także w sytuacji, gdy spadkodawca sporządził kilka testamentów, oczywiście nie odwołując wcześniejszego, a dokonał dodatkowego powołania.

Po drugie, jeżeli spadkodawca powołał do spadku kilka osób i przeznaczył im określone przedmioty, to w sytuacji, gdy wyczerpują one prawie cały spadek, są oni spadkobiercami i dziedziczą w częściach odpowiadających wartości przyznanych im przedmiotów do wartości całego spadku (art. 961 zd. 2 k.c.). To oznacza, że dziedziczą oni w ułamkach i to one są podstawą m.in. do obliczenia spłaty lub odpowiedzialności za długi. Wskazano już, że ocena, czy przedmioty wyczerpują cały spadek, należy do testatora w chwili sporządzania testamentu. Jeżeli testator objął rozrządzeniem przedmioty nienależące do niego, to według postanowienia Sądu Najwyższego z dnia 28 października 1997 r., I KKN 276/97¹⁵ przy ocenie, czy przedmioty wyczerpują cały spadek, należy także uwzględnić te przedmioty. To stanowisko obecnie przeważa. Oczywiście w takiej sytuacji wartość spadku jest wyższa i dlatego udziały spadkobierców podlegają stosunkowemu zmniejszeniu.

---

¹⁵ OSNC 1998, nr 4, poz. 63.

Po trzecie, jak to wyjaśnił Sąd Najwyższy w postanowieniu z dnia 8 września 1975 r., CKN 218/75¹⁶, nie jest dopuszczalne co do pewnych przedmiotów dziedziczenie testamentowe, a co do pozostałych – ustawowe.

15. Art. 1048 k.c. dopuszcza jedynie możliwość zrzeczenia się dziedziczenia ustawowego. Nie jest więc możliwe zrzeczenie się dziedziczenia testamentowego, co oznacza, że spadkodawca może powołać do spadku osobę, która zawarła z nim umowę o zrzeczenie się dziedziczenia i to niezależnie od tego, kiedy testament został sporządzony (przed czy po zawarciu umowy). Nie jest możliwe powołanie do spadku pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu. Dodanie tych zastrzeżeń uważa się za nieistniejące (art. 962 zd. 1 k.c.), chyba że bez nich spadkobierca w ogóle nie byłby powołany. Te reguły nie mają zastosowania, jeżeli warunek się ziści lub termin nadejdzie przed otwarciem spadku.

16. Pojęcie wydziedziczenia rozumiane jest szeroko lub ściśle. Szerokie rozumienie wydziedziczenia oznacza pozbawienie spadku lub udziału w spadku, przy zachowaniu prawa do zachowku. Może to nastąpić albo przez pominięcie w testamencie osoby, która dziedziczy z ustawy i ma prawo do zachowku, albo przez sporządzenie testamentu negatywnego o treści wyłączającej z dziedziczenia określonego spadkobiercy ustawowego bądź wszystkich spadkobierców ustawowych. Ma to ten skutek, że w rachubę wchodzi dziedziczenie gminy lub Skarbu Państwa (art. 935 § 3 k.c.), zaś spadkobiercy ustawowi wymienieni w art. 991 § 1 k.c. mają prawo do zachowku.

Ścisłe rozumienie wydziedziczenia, przyjęte w art. 1008 k.c., oznacza wyłączenie ze spadku i zachowku. Może być dokonane tylko w testamencie (także negatywnym), przy czym wydziedziczenie może dotyczyć tylko tych spadkobierców ustawowych, którzy mają prawo do zachowku. Tak rozumiane wydziedziczenie może nastąpić tylko z przyczyn wskazanych w ustawie. Są to:

– uporczywe postępowanie wbrew woli spadkobiercy w sposób sprzeczny z zasadami współżycia społecznego (np. trwałe alkoholizm, zaniedbywanie rodziny itp.);

---

¹⁶ OSNC 1976, nr 9, poz. 200.

– umyślne przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu, wolności albo rażąca obraza czci względem spadkodawcy lub jednej z najbliższych mu osób;

– uporczywe niedopełnianie obowiązków rodzinnych wobec spadkodawcy.

Przyczyna wydziedziczenia musi wynikać z treści testamentu (art. 1009 k.c.). Może to być przyczyna, która istotnie zaistniała. Nie jest możliwe wydziedziczenie częściowe. Jeżeli nie zachowano wymagań z art. 1008 lub 1009 k.c., to wydziedziczenie jest nieważne; dana osoba nie jest powołana do spadku, lecz zachowuje prawo do zachowku (orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 9 lutego 1961 r., I CK 365/60¹⁷). Nie jest możliwe wydziedziczenie warunkowe. Spadkodawca nie może wydziedziczyć uprawnionego do zachowku, jeśli mu przebaczył (art. 1010 k.c.). Przebaczenie może nastąpić przez sporządzenie kolejnego testamentu. W uchwale z dnia 14 czerwca 1971 r., III CZP 94/71¹⁸ Sąd Najwyższy przyjął, że gdy spadkodawca przebaczył spadkobiercy po wydziedziczeniu go w testamencie, wydziedziczenie to jest bezskuteczne bez względu na formę, w jakiej przebaczenie nastąpiło. Pogląd ten należy uznać za dyskusyjny.

17. Wyróżnia się podstawienie proste i powiernicze. Pierwsze polega na powołaniu do spadku kolejnej osoby na wypadek, gdyby powołany w pierwszej kolejności nie chciał lub nie mógł dziedziczyć. Podstawienie powiernicze oznacza, że spadkodawca zobowiązuje spadkobiercę do zachowania spadku i pozostawienia go innej osobie. W kodeksie cywilnym przyjęto jedynie dopuszczalność podstawienia prostego (art. 963 k.c.). Podstawienie to jest warunkowym powołaniem spadkobiercy i jest to wyjątek od art. 962 zd. 1 k.c. Może być ono wielostopniowe. Spadkobierca nie chce dziedziczyć, gdy spadek odrzuci (art. 1012 k.c.) albo zawrze umowę o zrzeczeniu się dziedziczenia (art. 1048 k.c.). Spadkobierca nie może dziedziczyć, jeżeli:

– osoba fizyczna nie żyje, a prawna nie istnieje w chwili otwarcia spadku;

---

¹⁷ OSPiKA 1962, nr 3, poz. 74.

¹⁸ OSNC 1972, nr 2, poz. 23.

- dziecko poczęte urodzi się nieżywe (art. 922 § 2 k.c.);
- ustanowiona w testamencie fundacja nie zostanie zarejestrowana (art. 927 § 3 k.c.);
- na osobę powołaną z ustawy rozciągają się skutki umowy o zrzeczeniu się dziedziczenia (art. 1049 k.c.).

Jest to wyliczenie wyczerpujące i tym samym nie jest możliwe zastosowanie podstawienia prostego z innych przyczyn (orzeczenie Sądu Najwyższego z dnia 12 stycznia 1955 r., II CK 24/55)¹⁹. Jeżeli osoba powołana przy podstawieniu zmarła przed złożeniem oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, to w rachubę wchodzi art. 1017 k.c.

Zastosowanie konstrukcji podstawienia powierniczego wywołuje – zgodnie z art. 964 k.c. – jedynie skutek związany z podstawieniem prostym; jeżeli jednak z okoliczności lub treści testamentu wynika, że spadkobierca bez tego ograniczenia nie byłby powołany, to powołanie spadkobiercy jest nieważne.

Należy też zwrócić uwagę na konstrukcję prawną przyrostu uregulowaną w art. 965 k.c. Mianowicie, w sytuacji gdy jeden ze spadkobierców testamentowych nie może lub nie chce dziedziczyć, to zgodnie z powołanym przepisem ta część spadku przypada pozostałym spadkobiercom testamentowym, chyba że spadkodawca zastosował instytucję podstawienia prostego.

18. Zapis to zobowiązanie spadkobiercy lub zapisobiercy do spełnienia określonego świadczenia majątkowego na rzecz oznaczonej osoby (art. 968 § 1 k.c.). Wynika z tego, że zapis musi być ustanowiony w testamencie, zapisobierca musi być oznaczony, na spadkobiercę lub zapisobiercę (dalszy zapis) nałożony jest obowiązek świadczenia. Kodeks cywilny nie przyjął więc konstrukcji *legatum per vindicationem*, czyli zapisu o skutkach rzeczowych. Zapisobiercą może być nasciturus. Może też być uczyniony na rzecz kilku osób. W tej ostatniej sytuacji, gdy przedmiotem zapisu jest świadczenie podzielne, to w rachubę wchodzi art. 379 k.c., przy świadczeniu niepodzielnym – art. 381 k.c. Możliwy jest także zapis z podstawieniem prostym. Zapis może być dokonany pod warunkiem lub z zastrzeżeniem terminu (art. 975 k.c.). Jeżeli jest to warunek rozwiązujący lub termin końcowy, to ich spełnienie powoduje wymagalność zapisu.

---

¹⁹ PiP 1955, nr 11, s. 852.

Przedmiot zapisu musi być określony, np. przeniesienie własności rzeczy, ustanowienie i przeniesienie odrębnej własności lokalu, zapłata określonej kwoty lub wartości udziału, zwolnienie z długu itp. Jeżeli zapis obejmuje przeniesienie własności rzeczy nienależącej do spadkodawcy, to zapis jest bezskuteczny, chyba że spadkodawca nałożył na spadkobiercę obowiązek jej nabycia i przeniesienia własności na zapisobiercę.

19. Polecenie to nałożenie w testamencie na spadkobiercę obowiązku określonego działania lub zaniechania, nieczyniące nikogo wierzycielem. Polecenie może być ustanowione tylko w testamencie, może mieć charakter majątkowy lub niemajątkowy, nie ma oznaczonego wierzyciela, zaś wykonania polecenia mogą domagać się jedynie podmioty określone w art. 985 k.c. Polecenie jest obowiązkiem prawnym, a nie tylko moralnym. Nie ma tu jednak sankcji, np. niedopuszczalne jest postanowienie, że spadkobierca nabędzie spadek, jeżeli spełni polecenie.

20. Z innych dodatkowych rozrządzeń należy zwrócić uwagę na art. 986-990 k.c., zawierające uregulowania statusu wykonawcy testamentu, którego może powołać spadkodawca. W testamencie spadkodawca może dokonać niewłaściwego uznania długu; wskazać osobę opiekuna dla dziecka, jeżeli wyłącznie jemu przysługiwała władza rodzicielska; uznanie dziecka w zasadzie nie jest możliwe, chyba że spełnione są przesłanki z art. 79 § 2 k.r.o.

Osobnej uwagi wymagają tzw. testamenty działowe.

Ustawodawca w dotychczas obowiązującym stanie prawnym nie posługuje się pojęciem testamentu działowego. Pojęcie to funkcjonuje jednak w języku prawniczym i to w szerokim lub ścisłym znaczeniu. W pierwszym ujęciu testament działowy to jednostronna czynność prawna testatora, niemająca adresatów, odwoływalna, sporządzona na wypadek śmierci, w której testator decyduje o losach prawnych poszczególnych przedmiotów majątkowych, które wchodzi w skład jego spadku. Testament działowy ściśle rozumiany odnosi się wyłącznie do działu spadku.

Podstawowym celem wprowadzenia instytucji testamentu działowego do prawa spadkowego jest zapewnienie właściwej realizacji zasady swobody rozrządzeń na wypadek śmierci. W ramach testamentu działowego testator uzyskuje bowiem możliwość określenia konkretnych podmiotów, którym po jego śmierci mają przyspaść konkretne przedmioty majątkowe,

wchodzące w skład jego majątku. Takie możliwości stwarza – wprawdzie w ograniczonym zakresie – obowiązujące dziś prawo spadkowe w postaci zapisu, polecenia, zalecenia co do zaliczenia darowizny na poczet schedy spadkowej, jak też dopuszczalność zamieszczenia w testamencie dyspozycji określającej, którym spadkobiercom mają w dziale spadku przyspaść określone przedmioty majątkowe. Charakter prawny takich rozrządzeń jest różnie określony. Wydaje się, że najbardziej racjonalne i uzasadnione jest stanowisko, że zamieszczenie przez testatora takich dyspozycji w testamencie stanowią jedynie zalecenia, aby w sądowym dziale spadku w miarę możliwości były one uwzględniane. Oczywiście nie dotyczy to umownego działu spadku, o którym ostatecznie decyduje wola spadkobierców, a nie zalecenia spadkodawcy. Nie sposób też zaprzeczyć, że także w sądowym dziale spadku takie zalecenia spadkodawcy nie muszą być uwzględniane. W konsekwencji taka regulacja testamentu działowego nie zawiera dla spadkodawcy gwarancji odnośnie do realnego wpływu na dział spadku.

Jeśli spadkodawca wykorzysta zaś instytucję zapisu, to wywoła on jedynie skutek obligacyjny. Oznacza to, że zapisobiorca nie uzyskuje bezpośrednio po śmierci spadkodawcy prawa, które zostało mu przeznaczone w testamencie. Nie można przy tym wykluczyć sytuacji, że przy istnieniu długów spadkowych nastąpi zmniejszenie zapisu (art. 1003 – 1005 k.c.), a może być i tak, że zapisobiorca nie otrzyma przedmiotu majątkowego, który był mu przeznaczony (np. jeżeli przedmiot ten jest niepodzielny, a zapis uległ zmniejszeniu). Podobne wady ma polecenie, które nadto charakteryzuje się tym, że uprawniony nie może żądać przymusowego wykonania polecenia w drodze sądowej (art. 985 k.c.).

Reasumując, stwierdzić należy, że obecne uregulowania nie dają możliwości precyzyjnego rozdysponowania przez spadkodawcę poszczególnymi składnikami jego majątku, a więc nie dają spadkodawcy pewności, że składniki te przypadną po jego śmierci określonym osobom. Takie uregulowanie nie jest zrozumiałe dla potencjalnych spadkodawców i stanowi zagrożenie dla ustawowej realizacji swobody testowania. Uzasadniony jest więc postulat zawarty m.in. w Zielonej Księdze Komisji Kodyfikacyjnej, aby do kodeksu cywilnego i kodeksu postępowania cywilnego wprowadzić uregulowanie, na mocy którego zarówno sąd dokonujący działu spadku, jak i spadkobiercy dokonujący działu umow-

nego byliby związani wyrażoną w testamentie wolą spadkodawcy, co do sposobu dokonania działu spadku. Taka regulacja spowodowałaby konieczność dokonania innych zmian odnośnie do stwierdzenia nabycia spadku, zasad rozliczenia, gdyby wartość przedmiotów przypadających spadkobiercy przewyższała wartość należnego mu udziału w spadku, innego unormowania zapisu i sposobu dokonania działu spadku. Te dodatkowe zmiany nie podważyłyby jednak – co należy podkreślić – zasady sukcesji uniwersalnej.

II. Czynności notariusza związane ze sporządzeniem aktu poświadczenia dziedziczenia

1. Można tu wyróżnić następujące etapy:

- czynności przygotowawcze,
- sporządzenie protokołu dziedziczenia,
- sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia,
- rejestracja aktu poświadczenia dziedziczenia.

Algorytm czynności przygotowawczych można przedstawić następująco:

W pierwszej kolejności należy ustalić fakt zgonu spadkodawcy, co wymaga przedłożenia aktu zgonu. Następnie należy ustalić, czy w rachubę wchodzi porządek dziedziczenia ustawowego, czy też dziedziczenie testamentowe. Wymaga to wyjaśnienia, czy spadkodawca sporządził testament, a jeżeli tak, to gdzie znajduje się testament. Mogą tu zachodzić różne sytuacje. Przede wszystkim należy zwrócić uwagę na art. 646 § 1 k.p.c., który stanowi, że osoba, u której znajduje się testament, obowiązana jest złożyć go w sądzie spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy (od 2 października 2008 r. dodano tu zastrzeżenie „chyba, że złożyła go u notariusza). Jednocześnie w § 2 art. 646 k.p.c. stwierdzono, że kto bezzasadnie uchyla się od wykonania powyższego obowiązku ponosi odpowiedzialność za wynikły stąd skutek; ponadto sąd spadku może nałożyć na uchylającego się grzywnę. Stosowanie tego przepisu po 2 października 2008 r. może wywołać pewne wątpliwości.

Art. 646 § 1 k.p.c. w brzmieniu obowiązującym do 2 października 2008 r. niewątpliwie odnosi się także do notariusza (uchwała SN z dnia

25 czerwca 2003 r., III CZP 14/03)²⁰. Powstaje pytanie, czy pogląd ten jest aktualny po zmianie art. 646 § 1 k.p.c. Uzasadniona jest tu – co do zasady – odpowiedź pozytywna. Jeżeli więc spadkodawca sporządził testament holograficzny lub alograficzny i na podstawie art. 106 pr. o not. został on złożony u notariusza na przechowanie, a następnie spadkobierca składa do sądu spadku dowód śmierci spadkodawcy i wnioskuje o otwarcie i ogłoszenie testamentu, względnie wnosi o stwierdzenie nabycia spadku, to notariusz na wezwanie sądu winien przesłać sądowi testament własnoręczny lub alograficzny. W przypadku testamentu notarialnego w rachubę wchodzi jedynie wypis aktu. Jeśli zaś spadkobierca złoży notariuszowi akt zgonu spadkodawcy i wnioskuje o otwarcie i ogłoszenie testamentu złożonego na przechowanie u tego notariusza, to w tej sytuacji – zgodnie z art. 649 § 1 k.p.c. – otwarcia i ogłoszenia testamentu dokonuje notariusz, zawiadamiając w miarę możliwości osoby, których rozrządzenia testamentowe dotyczą, oraz wykonawcę testamentu i kuratora spadku. Z tej czynności notariusz sporządza protokół w formie aktu notarialnego (art. 104 § 4 pr. o not.), opisując stan zewnętrzny testamentu oraz wymienia jego datę, datę złożenia i osobę, która testament złożyła; na testamencie zamieszcza się datę otwarcia i ogłoszenia (art. 651 k.p.c.). Wypis aktu zawierającego protokół otwarcia i ogłoszenia testamentu notariusz przesyła niezwłocznie sądowi spadku (art. 652 k.p.c.). Sam testament notariusz przesyła na żądanie sądu (art. 653 k.p.c.).

Jeżeli spadkodawca sporządził testament notarialny, to otwarcie i ogłoszenie może nastąpić:

- u notariusza, który sporządził ten testament,
- na podstawie wypisu aktu notarialnego w sądzie lub u innego notariusza; w tych jednak przypadkach powstaje problem zamieszczenia na oryginale testamentu daty otwarcia i ogłoszenia, skoro przepisy nie przewidują, aby o otwarciu i ogłoszeniu zawiadamiać notariusza, u którego znajduje się oryginał testamentu notarialnego. Mimo to uzasadniona wydaje się potrzeba dokonania takiego zawiadomienia.

W przypadku gdy osoby, które zgłaszają się w celu uzyskania poświadczenia dziedziczenia, przedkładają notariuszowi testament holograficzny lub alograficzny bądź wypis testamentu notarialnego albo infor-

---

²⁰ OSNC 2004, nr 7-8, poz. 106.

mację, że spadkodawca w tej kancelarii sporządził testament notarialny, to notariusz po ustaleniu, że nie nastąpiło już otwarcie i ogłoszenie testamentu, dokonuje tej czynności, sporządzając odrębny protokół w formie aktu notarialnego (art. 95d pr. o not.). Także w tym przypadku odpis protokołu przesyła niezwłocznie sądowi spadku (art. 652 k.p.c.). Jeżeli zaś notariusz stwierdzi, że otwarcie i ogłoszenie testamentu nastąpiło, to w celu sporządzenia aktu poświadczenia dziedziczenia notariusz musi dysponować oryginałem testamentu holograficznego lub alograficznego, a w przypadku testamentu notarialnego wypisem aktu notarialnego zawierającego testament. W przypadku gdy otwarcia i ogłoszenia testamentu dokonał sąd, to sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia nie będzie możliwe, gdy podstawą będzie testament holograficzny lub alograficzny, które są przechowywane w sądzie (art. 653 k.p.c.), natomiast będzie możliwe przy testamencie notarialnym na podstawie wypisu aktu notarialnego. W razie gdy otwarcia i ogłoszenia testamentu dokonał inny notariusz, to będzie możliwe sporządzenie poświadczenia dziedziczenia, o ile testament holograficzny lub alograficzny zostanie wydany zainteresowanemu w trybie art. 107 pr. o not., zaś przy testamencie notarialnym spadkobierca będzie dysponował wypisem aktu notarialnego.

2. Przy dziedziczeniu testamentowym pojawia się kwestia ważności testamentu. Zgodnie z art. 95e § 1 pr. o not. notariusz sporządza akt poświadczenia dziedziczenia, jeżeli nie ma wątpliwości co do osoby spadkobiercy i wysokości udziałów w spadku. Wnioskując *a contrario*, w razie wątpliwości notariusz odmawia sporządzenia poświadczenia. Wątpliwości te mogą dotyczyć m.in. następujących okoliczności:

- czy przedłożony dokument spełnia wymagania ustawowe przewidziane dla testamentu zwykłego (holograficznego, alograficznego, notarialnego),
  - czy przedłożony testament nie został skutecznie odwołany,
  - czy testament jest nieskuteczny, mimo że jest ważny,
  - czy testament jest ważny z uwagi na jego formę bądź treść lub zdolność i swobodę testowania,
  - czy daną osobę uznać za spadkobiercę bądź zapisobiercę,
  - czy udziały wskazane w zgodnym żądaniu poświadczenia dziedziczenia odpowiadają regulom ustawowym.

Postępowanie notariusza w tych sprawach określają następujące reguły ustawowe:

Po pierwsze, warunkiem wstępnym sporządzenia aktu poświadczenia jest zgodne żądanie poświadczenia dziedziczenia złożone przez osoby biorące udział w spisywaniu protokołu dziedziczenia. To zgodne żądanie obejmuje określenie osoby spadkodawcy, podstawy dziedziczenia (dziedziczenie ustawowe lub testamentowe), określenie osoby (osób) spadkobiercy i wysokości udziałów.

Po drugie, zgodnie z art. 81 pr. o not. notariusz odmówi dokonania czynności notarialnej sprzecznej z prawem. W przypadku żądania poświadczenia dziedziczenia przesłanki odmowy zostały nie tylko uszczegółowione, ale i rozszerzone. Odmowę uzasadnia bowiem:

- istnienie wątpliwości co do osoby spadkobiercy i wysokości udziałów,
- sporządzenie uprzednio aktu poświadczenia lub wydanie postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku,
- ujawnienie – w toku sporządzania protokołu dziedziczenia – że nie są obecne wszystkie osoby, które mogą wchodzić w rachubę jako spadkobiercy bądź że istniały lub istnieją testamenty, które nie zostały otwarte i ogłoszone,
- spadkodawca był cudzoziemcem lub jako bezpaństwowiec nie zamieszkiwał w Polsce,
- w skład spadku wchodzi prawa rzeczowe lub posiadanie nieruchomości położonej za granicą,
- spadek przypadłby gminie lub Skarbowi Państwa.

Po trzecie, do notariusza nie ma zastosowania art. 677 k.p.c., który upoważnia jedynie sąd do stwierdzenia nabycia spadku przez spadkobierców, choćby były nimi inne osoby niż te, na które wskazali uczestnicy.

3. Sporządzenie poświadczenia dziedziczenia zakłada osobisty udział wszystkich osób, które mogą wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi i testamentowi. Oznacza to, że nawet jeżeli wchodzi w rachubę dziedziczenie testamentowe, to wymagana jest obecność osób, które wchodzi w rachubę jako spadkobiercy ustawowi. Małoletnich spadkobierców reprezentują rodzice, przy czym wymagana jest zgoda sądu opiekuńczego na przyjęcie oświadczenia o przyjęciu spadku wprost lub odrzuceniu spadku. Nasciturusa reprezentuje kurator ventris (art. 182

k.r.o.). W trakcie ustalania kręgu spadkobierców ustawowych wymaga się przedłożenia aktu małżeństwa i aktów urodzenia, które załącza się do protokołu dziedziczenia (art. 95c § 4 pr. o not.).

Jeżeli w trakcie ustalania obecności okaże się, że nie są wszyscy obecni, to ustalenie tego faktu przed sporządzeniem protokołu dziedziczenia oznacza, że możliwe i wskazane jest uzgodnienie nowego terminu dokonania czynności z udziałem osób, które nie były obecne. Natomiast w przypadku ujawnienia tego faktu przy sporządzaniu protokołu dziedziczenia uzasadnia to odmowę sporządzenia aktu. Oczywiście nie ma przeszkód, aby ponownie przystąpić do tej czynności. W razie ustalenia, że nie są obecne osoby, które odrzuciły spadek (a są obecni zstępni) względnie zawarły umowę o zrzeczeniu się dziedziczenia (art. 1048 k.c.), ich nieobecność nie powinna stanowić przeszkody do sporządzenia protokołu dziedziczenia.

Należy podkreślić, że zgodnie z art. 95b pr. o not. chodzi o obecność osób, które mogą wchodzić w rachubę jako spadkobiercy ustawowi i testamentowi. Oznacza to, że przy określeniu spadkobierców ustawowych, którzy mogą wchodzić w rachubę i których obecność jest wymagana, należy mieć na uwadze określoną w art. 931 i 932 k.c. kolejność powołania do spadku.

4. Protokół dziedziczenia, o którym stanowi art. 95c pr. o not. spełnia funkcję zapewnienia, o którym mowa w art. 671 § 2 k.p.c. Zapewnienia nie może złożyć pełnomocnik i to uzasadnia osobistą obecność osób wchodzących w rachubę jako spadkobiercy.

Treść protokołu określa art. 95c § 2 pr. o not. Praktycznie biorąc należy w nim:

- określić osoby biorące udział w sporządzeniu protokołu,
- sformułować zgodne żądanie poświadczenia dziedziczenia,
- zamieścić wzmiankę o pouczeniu o odpowiedzialności karnej za fałszywe zeznania,
- zamieścić oświadczenie o istnieniu lub nieistnieniu osób, które wyłączałyby znanych spadkobierców od dziedziczenia lub dziedziczyłyby wraz z nimi,
- zamieścić oświadczenie o znanych testamentach spadkodawcy lub braku takich testamentów,

– zamieścić oświadczenie, że w odniesieniu do tego spadku nie wydano uprzednio aktów poświadczenia dziedziczenia, postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku lub iż nie toczy się takie postępowanie,

– zamieścić oświadczenie, czy spadkodawca był cudzoziemcem lub bezpaństwowcem niezamieszkującym w Polsce,

– zamieścić oświadczenie, czy w skład spadku wchodziły prawa rzeczowe lub posiadanie nieruchomości położonej za granicą,

– zamieścić oświadczenie, czy zawierane były umowy o zrzeczeniu się dziedziczenia, czy wydano orzeczenia o uznaniu za niegodnego,

– jeżeli w sprawie zostały już złożone oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, należy zamieścić wzmiankę o dacie, miejscu i treści oświadczenia; jeżeli takich oświadczeń nie składano, a termin jest nadal otwarty, to takie oświadczenie należy zamieścić w protokole dziedziczenia,

– w sytuacji dziedziczenia ustawowego przy spadkach otwartych przed 13 lutego 2001 r. należy zamieścić oświadczenie, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz którzy spośród spadkobierców odpowiadają warunkom przewidzianym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego.

Wskazany wydaje się, aby przed podpisaniem takiego oświadczenia zamieścić formułę, np. zapewniam, że w złożonym oświadczeniu podałem szczerą prawdę, niczego nie ukrywając co jest mi wiadome w sprawie ... . Wprawdzie omawiane przepisy tego nie regulują, wszakże protokół dziedziczenia sporządza się w formie aktu notarialnego, a zgodnie z art. 92 § 1 pkt 7-9 pr. o not. akt musi być odczytany, przyjęty i podpisany przez osoby biorące udział w akcie i notariusza.

5. Nowelizacja art. 79 pr. o not. pozwala stwierdzić, że sporządzenie aktu poświadczenia dziedziczenia uznano za odrębną czynność notarialną, do której nie stosuje się przepisów art. 96-101 pr. o not. dotyczących poświadczeń. W art. 95f § 2 przyjęto jedynie, że do poświadczeń dziedziczenia stosuje się odpowiednio art. 92 § 2 oraz art. 93-94 pr. o not. Takie odesłanie uprawnia do stwierdzenia, że poświadczenia dziedziczenia notariusz dokonuje odrębnym dokumentem, do którego stosuje się odpowiednio jedynie niektóre przepisy dotyczące aktu notarialnego (art. 92 § 2, 93 i 94 pr. o not.).

Należy też zwrócić uwagę na treść art. 96m i 95n pr. o not. Zgodnie z pierwszym z nich oryginały aktów poświadczenia nie mogą być wydawane poza miejsce ich przechowywania (jest to powtórzenie treści art. 95 pr.

o not. w odniesieniu do aktów poświadczania dziedziczenia, co byłoby zbędne, gdyby poświadczenie dziedziczenia było aktem notarialnym). Zgodnie zaś z art. 95n § 1 pr. o not. do zarejestrowanych aktów poświadczania dziedziczenia stosuje się odpowiednio przepisy rozdziału 9 pr. o not., a więc przepisy dotyczące wypisów, odpisów i wyciągów oraz przechowywania aktów notarialnych.

Treść aktu poświadczania dziedziczenia określa art. 95f pr. o not. Mając na względzie ten przepis można zaproponować stosowanie następującej formuły: „poświadcza się, że spadek po AB synu C i D, nr PESEL ..., zmarłym dnia ... w ..., ostatnio zamieszkałym w ..., dziedziczą na podstawie ustawy (testamentu notarialnego z dnia ..., otwartego i ogłoszonego przez ..., protokołem z dnia ...) żona F.G. w ... części oraz synowie HB i GB, każdy po ... części”.

W akcie poświadczania czyni się adnotację o dokonaniu rejestracji. Poświadczenie dziedziczenia ma charakter deklaratoryjny. Nie jest oczywiście możliwe poświadczenie dziedziczenia co do części spadku. Udziały należy określić w ułamkach, także przy zastosowaniu art. 961 k.c., bacząc, aby dawały one jedność. Nie wymienia się zapisobierców, osób uprawnionych do zachowku bądź innych, którym przysługują roszczenia do spadku. W postanowieniu z dnia 29 maja 1990 r., III CRN 162/90²¹ Sąd Najwyższy wskazał, że postanowienie testatora, iż udziały dziedziczone przez małżonków wchodzi do majątku wspólnego, nie podlega ujawnieniu w postanowieniu o stwierdzeniu nabycia spadku (odpowiednio w akcie poświadczania dziedziczenia).

6. Ostatnim etapem jest wpis do rejestru aktów dziedziczenia, co dokonuje notariusz przez wprowadzenie danych za pomocą systemu teleinformatycznego określonych w art. 95h § 2 pr. o not. Notariusz opatruje wpis bezpiecznym podpisem elektronicznym weryfikowalnym przy pomocy ważnego kwalifikowanego certyfikatu. Z tą chwilą notariusz uzyskuje zawiadomienie o zarejestrowaniu (lub odmowie) i czyni wzmiankę o dokonaniu rejestracji w akcie poświadczania dziedziczenia.

7. Zgodnie z art. 95j zarejestrowany akt poświadczania dziedziczenia ma skutki prawomocnego postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku.

---

²¹ OSNC 1991, nr 8-9, poz. 110.

Oznacza to, że działa domniemanie z art. 1025 § 2 k.c., iż osoba, która uzyskała poświadczenie dziedziczenia jest spadkobiercą. Jest to domniemanie o skutkach prawnych *erga omnes* i jego obalenie jest możliwe tylko w trybie postępowania z art. 679 k.p.c. Ewentualną kolizję domniemań wynikającą z poświadczenia dziedziczenia i postanowienia o stwierdzeniu nabycia spadku rozstrzygnięto w art. 1025 § 3 k.c. na korzyść tego ostatniego. Uchylenie poświadczenia następuje przed sądem na wniosek, zaś z urzędu w przypadkach uregulowanych w art. 678 i 690 k.p.c.

Dalsze skutki zarejestrowanego aktu poświadczenia wynikają z art. 1027 k.c. i 1028 k.c., przy czym art. 1027 dotyczy wyłącznie sytuacji, gdy spadkobierca powołuje się wobec osoby trzeciej na swoje prawa spadkowe, a nie działa wówczas, gdy osoba trzecia dochodzi roszczeń wobec spadkobiercy.

Z kolei art. 1028 k.c. jest wyjątkiem od reguły *nemo plus iuris...*, nie dotyczy on zbycia spadku lub udziału w spadku ani też czynności o charakterze wyłącznie obligacyjnym.

8. Uchylenie aktu poświadczenia dziedziczenia następuje:

– w przypadku, gdy w odniesieniu do tego samego spadku zostało wydane postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 669¹ § 1 k.p.c.);

– w przypadku, gdy zarejestrowano dwa lub więcej poświadczeń – sąd uchyła wszystkie i wydaje postanowienie o stwierdzeniu nabycia spadku (art. 669¹ § 1 k.p.c.);

– w przypadku, gdy poświadczenie zostało sporządzone w stosunku do osoby uznanej za zmarłą lub której zgon stwierdzono, a postanowienia te zostały następnie uchylone (art. 669¹ § 3 w związku z art. 678 k.p.c.);

– w przypadku uchylenia się od skutków oświadczenia o przyjęciu lub odrzuceniu spadku, gdy krąg spadkobierców ulega zmianie (art. 690 k.p.c.);

– na podstawie art. 679 k.p.c.

9. Stosownie do art. 95c pkt 5 pr. o not. w protokole dziedziczenia zamieszcza się oświadczenie, czy w skład spadku wchodzi gospodarstwo rolne oraz który spośród spadkobierców powołanych do spadku z ustawy odpowiada warunkom przewidzianym do dziedziczenia gospodarstwa rolnego, natomiast zgodnie z art. 95f § 1 pkt 7 tej ustawy, akt dziedziczenia

powinien zawierać wskazanie spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne podlegające dziedziczeniu z ustawy oraz ich udziały w nim. Wreszcie wskazać należy na art. 951 pr. o not. Stosownie do jego treści, jeżeli w akcie poświadczenia dziedziczenia nie wskazano spadkobierców dziedziczących gospodarstwo rolne, notariusz sporządza w tym przedmiocie akt uzupełniający.

Wskazane przepisy stosuje się tylko do spadków otwartych przed dniem 13 lutego 2001 r. (art. 95 o pr. o not.). Ten ostatni przepis nawiązuje do wyroku Trybunału Konstytucyjnego z dnia 31 stycznia 2001 r., P 4/99²², w którym Trybunał rozstrzygnął kwestię zgodności przepisów normujących dziedziczenie gospodarstw rolnych z Konstytucją RP oraz z art. 1 Protokołu nr 1 do Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Nie ma potrzeby – dla celów niniejszego opracowania – przedstawienia treści tego wyroku. Najogólniej można stwierdzić, że od dnia 14 lutego 2001 r. (data ogłoszenia wyroku Trybunału) dziedziczenie gospodarstw rolnych następuje zgodnie z ogólnymi regułami spadkobrania. Z tego też względu w art. 95o przyjęto, że w odniesieniu do spadków otwartych po 13 lutego 2001 r. ani w protokole dziedziczenia, ani w akcie poświadczenia dziedziczenia nie zamieszcza się odrębnych oświadczeń bądź stwierdzeń co do dziedziczenia gospodarstwa rolnego. Te wymagania dotyczą tylko spadków otwartych w okresie po 1 lipca 1984 r. (por. art. 6 ustawy z dnia 24 sierpnia 2007 r.) a przed 13 lutego 2001 r. (art. 950 pr. o not.).

Jakie więc reguły obowiązywały w zakresie dziedziczenia gospodarstw rolnych wchodzących w skład spadku otwartego w okresie 1 lipca 1984 r. – 13 lutego 2001 r., które notariusz musi mieć na uwadze, sporządzając akt poświadczenia dziedziczenia?

Po pierwsze, definicja gospodarstwa rolnego do 1 października 1990 r. była zawarta w § 2 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 28 listopada 1964 r. w sprawie przenoszenia własności nieruchomości rolnych, znoszenia współwłasności takich nieruchomości oraz dziedziczenia gospodarstw rolnych²³, zaś od 1 października 1990 r. w art. 55³ k.c. Zgodnie

---

²² Dz.U. Nr 11, poz. 91.

²³ Dz.U. z 1983, nr 19, poz. 86 ze zm.

z art. 14 ust. 1 ustawy z dnia 28 lipca 1990 r. o zmianie ustawy – Kodeks cywilny²⁴ przepis art. 55³ k.c. stosuje się do spadków otwartych po 1 października 1990 r.

Po drugie, podstawowym składnikiem gospodarstwa rolnego jest nieruchomości rolna. Jej pojęcie także ulegało zmianie. We wskazanym okresie (1 lipca 1984 r.– 13 lutego 2001 r.) za nieruchomości rolną uważano:

- w czasie od 1 stycznia 1972 r. do 1 października 1990 r. nieruchomością rolną była nieruchomości o obszarze przekraczającym 0,5 ha;
- po 1 października 1990 r. zgodnie z art. 1058 k.c. chodzi o grunty rolne o powierzchni przekraczające 1 ha.

Po trzecie, ustalając uprawnienia do dziedziczenia gospodarstw rolnych wchodzących w skład spadków otwartych przed 13 lutego 2001 r. należy stosować:

- art. 1059 § 1 k.c. odnośnie do uprawnień dzieci spadkodawcy;
- art. 1059 § 2 k.c. odnośnie do uprawnień dzieci spadkodawcy, które nie spełniają warunków z art. 1059 § 1 pkt 1, 2 lub 3 k.c. (spadkobiercy warunkowi);
- art. 1060 § 1 k.c. odnośnie do uprawnień małżonka spadkodawcy oraz wnuków spadkodawcy, a także art. 1060 § 2 k.c. odnośnie do wnuków spadkodawcy jako spadkobierców warunkowych;
- art. 1062 k.c. w odniesieniu do uprawnień rodziców spadkodawcy;
- art. 1062 k.c. w odniesieniu do uprawnień rodzeństwa spadkodawcy.

Po czwarte, nie dziedziczą gospodarstwa rolnego zstępni rodzeństwa i dalsi wnukowie spadkodawcy. Jeżeli w rachubę wchodziłoby dziedziczenie Skarbu Państwa (art. 1063 k.c.), to notariusz odmawia sporządzenia poświadczenia (art. 95e § 2 pkt 3 pr. o not.).

Po piąte, jeśli chodzi o testamentowe dziedziczenie gospodarstwa rolnego, to należy zauważyć, że art. 1065 k.c. obowiązywał do 1 października 1990 r. Treść art. 95c § 2 pkt 5 i art. 95f § 1 pkt 7 pr. o not. wyraźnie wskazuje, że w rachubę wchodzi jedynie dziedziczenie ustawowe.

---

²⁴ Dz.U. Nr 55, poz. 321.